

To, co se má v budoucnosti stát velkým,
rodí se z nepatrných počátků.

Publilius Syrus

Konkrétní otázka: Co dělá jednotlivce v mezinárodním právu? – přednáška 3. dubna 2007

1. Jednotlivec jako objekt mezinárodně právní úpravy

1.1 Jakmile se začal formovat **positivismus**, jenž spoléhá na pozorování ověřitelných skutečností a odmítá se zabývat metafyzickými jevy - jako převažující (paradigmatické) teoretické východisko pro vysvětlení mezinárodněprávního řádu - objevuje se rozporuplná otázka postavení jednotlivce. Řešení se děje na pozadí dvou problémů: odlišení mezinárodního práva veřejného a soukromého a odlišení mezinárodního a vnitrostátního práva. Profesor John Austin chápe právo pozitivisticky jako to, co předepisují politicky nadřazení politicky podřízeným (*law set by political superiors to political inferiors*, 1832), a tak odhaluje právo jako autoritativní i heteronomní fenomén, jehož základem je příkaz (*command*). Předtím profesor Jeremy Bentham chápe mezinárodní právo jako „*mutual transactions between sovereigns as such*“ (*Introduction to the Principles of Morals and Legislation*), a tím podtrhuje autonomní složku mezinárodního práva, která bývá rozvinuta odkazem na horizontálnost mezinárodního řádu. V jeho definici mezinárodního práva jsou dvě podstatné části: vzájemné úkony a suverénové. Kdyby suverénové nebyli vládcí či státy a byli prostými jednotlivci mohlo by se jednat o mezinárodní právo soukromé. Protože vzájemné úkony vykonávají jednotlivci a konečně i

právnícké osoby, a to včetně státu. Tímto nazřením se mezinárodní právo odlišilo od obojího. Od vnitrostátního práva se oddělilo svým horizontálním a převážně autonomním charakterem. Kdežto od mezinárodního práva soukromého osobami, jež zavazuje. Poněvadž mezinárodní právo privileguje státy, čímž utváří jeho státně-centristický charakter. Pojetí zcela vyloučilo jednotlivce coby subjekty mezinárodního práva a účastníky mezinárodněprávních vztahů.

- 1.2 Jednotlivci z hlediska všemocné neboli omnipotentní **suverenity** jsou podrobeni veřejné moci státu, podléhají jeho územní nebo personální suverenitě, ať se nacházejí kdekoli. A jestliže stát utváří právo podrobují se jenom jeho působnosti. Tím jsou vyloučeni z působnosti mezinárodního práva.
- 1.3 Z pohledu **státnosti** je jednotlivec monádou obyvatelstva a k němu náleží. Od obyvatelstva se nemůže oddělit, proto přísluší ke státu. Tady se objevuje slovo „příslušník“, státní příslušník, jenž značí, že osoba přísluší ke státu. A nikterak, že by osoba či jednotlivci tvořili stát, jak předpokládá fiktivní společenská smlouva.
- 1.4 Z hlediska jurisdikce státu, která představuje pravomoc tvořit, používat a vynucovat pravidla vnitrostátního práva. Jednotlivec jurisdikci státu, která si ho navěky podmaňuje, nemůže uniknout. Vždy se k němu vztahuje; jí se pokaždé podřizuje. Třebaže to nemusí být vždy jurisdikce domovského státu.
- 1.5 Pokud mezinárodní právo je charakterizováno, a to lingvisticky uchopeno, předponou „**mezi**“, která odkazuje na jeho horizontálnost a pro mnohé také na konsensuální povahu, pak jeho subjekty jsou také jeho

tvůrci. Jejich podvojně postavení je spjato s právotvornou způsobilostí v mezinárodním právu. A jednotlivci žádnou takovou schopností nedisponují. Nemohou uzavírat mezinárodní smlouvy, podílet se svým jménem na tvorbě obyčejů.

1.6 Raný pozitivismus takto vyloučil jeho mezinárodněprávní subjektivitu, aby nastolil prvenství států a určil statně-centristický model mezinárodního práva.

2. Jednotlivec jako beneficiář faktických výhod

2.1 Jak píše I. Kant teorie může být nepraktickou nebo se postupně nepraktickou stát. Positivismus se postupně dostával do střetu s mezinárodněprávní realitou a jejími objektivními potřebami.

2.2 Jakmile se „evropský“ jednotlivec v polovině 19. století osvobodil z poddanství, a tak se emancipoval na feudální vrchnosti a vyňal se ze vztahu k jejich půdě, mohl putovat. Tím se ocital pod výkonem územní suverenity jiných států a jejich jurisdikcí. Přitom domovský stát mohl jednotlivce jako státní příslušenství chránit. Mimoto nad ním uplatňoval personální suverenitu či jurisdikci. Vskutku, konkurence suverenity nebo jurisdikce územní a personální utváří pozadí institutu **diplomatické ochrany**. Prostřednictvím subjektivního práva na diplomatickou ochranu si domovský stát nejenom vynucuje plnění mezinárodněprávních závazků vůči svému příslušníkovi, ale žádá o nápravu příkoří: protiprávního chování, které způsobil teritoriální stát jeho příslušníkovi.

2.3 Hmotně právní podmínkou diplomatické ochrany je existence **faktického** spojení mezi státem a jednotlivcem (*any bond attachment*), což o století

později připomíná Mezinárodní soudní dvůr ve věci *Nottebohm* (*I.C.J. Reports*, 1955, str. 415-416).

- 2.4 Tak jednotlivec coby příslušník požíval z diplomatické ochrany faktické výhody nebo užitek, když domovský stát si vynutil na jiném suverénovi plnění mezinárodněprávního závazku a optoval pro využití takového subjektivního oprávnění. Jednotlivec tak získává faktické výhody. Ale je nadále oddělen od mezinárodních práv a povinností.
- 2.5 Jednotlivec má pouhou faktickou výhodu, když se na státěm registrovaném plavidle plaví na volném moři a užívá svobodu plavby.
- 2.6 Ve věci *The Paquette Habana*, kterou rozhodoval Nejvyšší soud USA v roce 1900, spoléhali žalobci na mezinárodněprávní pravidla. V dubnu 1898 během americko-španělské války se zmocnilo americké námořnictvo dvou rybářských šalup *The Paquette Habana* (25 tun výtlaku) a *Lola*. Posádky obou člunů plujících pod španělskou vlajkou pravidelně lovily v pobřežních vodách. Toho dne rybáři neměli ponětí o námořní blokádě Kuby, protože byly mimo přístav 25 dnů. Plavidla neměla munici anebo válečný kontraband. Američtí váleční námořníci zajali posádku, ukořistili úlovek a loď. Šalupy byly prodány v dražbě za 490 a 800 dolarů jako válečná kořist.
- 2.7 Válečnému chování amerických námořních sil předcházela výměna telegramů dne 28. a 30. dubna 1898 mezi admirálem Sampsonem a ministrem námořnictva. Sampson píše: *„I find that a large number of fishing schooners are attempting to get into Havana from their fishing grounds...They are generally manned by excellent seamen, belonging to the maritime inscription of Spain, who have already*

served in the Spanish navy, and who are liable to further service. As these trained men are naval reserves, have a semi-military character... I recommend that they should be detained prisoners of war.” Ministr námořnictva odpověděl: *„Spanish fishing vessels attempting to violate blockade are subject, with crew, to capture, and any such vessel or crew considered likely to aid enemy may be detained.”*

- 2.8 Soudce Strong, jenž coby zpravodaj hovořil za Soud, sdělil: *„Undoubtedly, no single nation can change the law of the sea. That law is of universal obligation, and no statute of one or two nations can create obligations for the world. Like all the laws of nations, it rests upon the common consent of civilized communities... This is not giving to the statutes of any nation extra-territorial effect. ...but it is recognition of the historical fact that by common consent of mankind these rules have been acquiesced in as of general obligation.”*

3. Jednotlivec jako subjekt mezinárodního práva

- 3.1 Na začátku 20. století se naléhavě objevovala potřeba usmířit teorii konsensu a tradici státně-centristického modelu mezinárodního práva se subjektivitou jednotlivce. Záznamem takových snah je posudek Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti z roku 1928 ve věci ***Příslušnost soudů v Danzigu***:

„Nemůže být zpochybnováno, že pravým předmětem mezinárodní smlouvy může být podle úmyslu smluvních stran přijetí nějakých závazných pravidel, která zakládají práva a povinnosti jednotlivců a jsou vynutitelná vnitrostátními soudy.“

Výrok Dvora identifikuje vícere právní body. Předně ukazuje, že státy mohou založit mezinárodněprávní subjektivitu fyzických osob, a to projevem vlastní vůle,

je-li toho zapotřebí. Prostředkem se může stát mezinárodní smlouva, která stanoví bezprostřední mezinárodní práva a povinnosti pro jednotlivce. Ale taková mezinárodní smlouva musí mít zvláštní vlastnost: být *self-executing*, aby se mohla stát vynutitelnou před vnitrostátními soudy.

3.2 Ústavní doktrínu *self-executing* smluv zavádí Nejvyšší soud USA v věci *Foster and Elam v. Neilson*, kterou rozhodoval v roce 1829. Spor se týkal půdy ve východním okrese státu Louisiana. Přitom Soud musel přihlédnout k aplikaci mezinárodních smluv, a sice ke smlouvě o postoupení území Louisiany (St. Ildefonso), kterou sjednalo Španělsko a Francie coby nabyvatel 1. října 1800. Další mezinárodní smlouva byla ratifikována Francií a Španělskem 21. října 1803. Tzv. Pařížská smlouva převáděla předmětné území na USA. K tomu se připojila Smlouva o přátelství sjednaná mezi USA a španělským králem 22. února 1819. Čl. 2 konstituoval postoupení území východně od řeky Mississippi z jeho katolické Výsosti na Spojené státy.

3.3 Předseda Soudu J. Marshall uvedl:

„A treaty is, in its nature, a contract between two nations, not a legislative act...but is carried into execution by the sovereign power of the respective parties to the instrument. In the United States, a different principle is established. Our constitution declares a treaty to be the law of the land. It is, consequently, to be regarded in courts of justice as equivalent to an act of the legislature, whenever it operates of itself, without the aid of any legislative provision.“

Tak Soud rozlišil mezi smlouvami, které jsou způsobilé operovat ve vnitrostátním právu jako jeho součást a ostatními.

3.4 Mezinárodněprávní subjektivitu (odpovědnost) jednotlivce potvrdila v mezinárodním právu válečném (dnes humanitárním), které se neorientuje výhradně na státy, ale také na jednotlivce ve veřejném (kombatanti, váleční zajatci, ranění, nemocní, trosečníci; srov. Řád války pozemní 1899 a 1907a Ženevské úmluvy o ochraně obětí z roku 1949 a Protokoly k nim z roku 1977)) i neveřejném postavení (civilní osoby), Dohoda o stíhání a potrestání hlavních válečných zločinců evropských zemí Osy uzavřená 8. srpna 1945 (č. 164/1947). Čl. 6 založil osobitý nexus mezi zločiny proti míru, válečnými zločiny a zločiny proti lidskosti, které byly spáchány jednotlivci coby orgány *de iure* během mezinárodního ozbrojeného konfliktu, ale také před jeho vypuknutím v souvislosti s přijetím norimberských zákonů. Dohoda byla institucionalizována, poněvadž zřídila Mezinárodní vojenský tribunál, jenž byl vybaven mezinárodní jurisdikcí stíhat a trestat. Byť jím nastolená spravedlnost byla selektivní.

3.5 Tribunál prohlásil (6 FRD, 1946, str. 69):

„Bylo přijato, že mezinárodní právo má vztah k jednání svrchovaných států, tudíž nestanoví žádné potrestání jednotlivců, a že jakékoli chování je chování státu; ti, kteří ho vykonali, nejsou osobně odpovědni, jsou ale chráněni doktrínou svrchovanosti. Podle názoru Tribunálu musí být takový výklad odmítnut...Zločiny proti mezinárodnímu právu jsou spáchány lidmi, nikoli abstraktními entitami, a pouze potrestání jednotlivců, kteří spáchali takové zločiny, mohou být vynucena ustanoveními mezinárodního práva.“

Soudní výrok zavrhl a vyvrátil argument suverenity, který brání prosazení mezinárodněprávní subjektivity

jednotlivce. Naopak byla přijata závaznost mezinárodních smluv a obyčejů pro fyzické osoby, i když museli zastávat postavení státních orgánů.

- 3.6 Norimberský tribunál nezůstal osamocen. Generál Douglas MacArthur, nejvyšší spojenecký velitel pro Japonsko, zřídil rozkazem 19. ledna 1946 Mezinárodní vojenský tribunál pro Dálný východ a osobně se podílel na výběru soudců a žalobců.
- 3.7 Takto první tribunály postupovaly podle mezinárodního práva a činily jednotlivce trestně odpovědnými za zločiny podle mezinárodního práva. Přitom tento pojem se objevil v prohlášení vlád tří mocností (Francie, Rusko a velká Británie) již 28. května 1915. Prohlášení odsuzuje patologické chování Osmanské říše vůči Arménům. Norimberská a tokijská zkušenost se potvrdila o téměř padesát let později.
- 3.8 Jako neozbrojenou sankci schvaluje Rada bezpečnosti OSN, a sice rezolucí 808 (25. květen 1993), zřízení Mezinárodního trestního tribunálu pro stíhání osob odpovědných za závažná porušení mezinárodního práva humanitárního spáchaná na území bývalé Jugoslávie od roku 1991 (ICTY). Vznik orgánu tak nebyl smluvní, nýbrž podpořen autoritou závazného rozhodnutí operativního orgánu OSN (zpochybněno obhajobou v případě *Tadic* No. IT-94-1-T, 1995).
- 3.9 Stejným způsobem je založen o rok později Mezinárodní trestní tribunál pro stíhání osob, které se během občanské války (Hutové a Tutsiové) dopustily ve Rwandě zločinů proti lidskosti (rezoluce Rady bezpečnosti OSN 995, 8. listopad 1994). *Ad hoc* řešení se na konci minulého století zdálo mezinárodnímu společenství nedostatečné. Diplomatická konference OSN zplnomocněnců schválila 17. července 1998

Statut Mezinárodního trestního soudu (A/CONF.183/9, July 17,1998). Jeho mezinárodní jurisdikce je komplementární k jurisdikci národních soudů. Kdežto oba tribunály stíhají a trestají válečné zločiny na podkladě konkurenční jurisdikce.

- 3.10 Jednotlivec je tak subjektem mezinárodních povinností (a odpovědnosti) vyplývajících z obecných i partikulárních pravidel mezinárodního práva. Souběžně využívá substantivní práva a svobody, jakož i procesní záruky v mezinárodním právu. Známostou ilustrací je Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod z roku 1950, která dnes zavazuje 46 evropských států, které jsou podle čl. 1 zavázány zachovávat tato práva osobám, jež se nacházejí pod jejich jurisdikcí.. Přístup k Evropskému soudu pro lidská práva se tudíž týká přes 800 miliónů osob.
- 3.11 Subjektivitu jednotlivce konečně potvrzuje rozsudek Mezinárodního soudního dvora ve věci *LaGrand* z roku 2001 (*I.C.J. Reports*, 2001, odst. 77), kde jednotlivec může přímo spoléhat na ustanovení čl. 36 odst. 1 Vídeňské úmluvy o konzulárních stycích z roku 1963 ve vztahu k jeho ochraně během zahajovaného trestního řízení.